

Teodora Fonović Cvijanović

Vanessa Vitković Marčeta

Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli

tfonov@unipu.hr

vvitkov@unipu.hr

O *Istarskoj riječi* kroz jezik i pravopis

Tjednik za pouku, gospodarstvo i politiku istarskog naroda, Istarska riječ, izlazio je u Trstu od 1923. do 1929. godine. Istarski su Hrvati i prije imali novine na hrvatskome jeziku: *Našu slogu* (Trst i Pula, 1870. – 1915.) i *Hrvatski list* (Pula, 1915. – 1918.), no za vrijeme talijanske okupacije (1918. – 1920.) i nakon talijanske aneksije (1920. i dalje) bilo je zabranjeno izdavati političke listove na hrvatskome jeziku te je nekoliko publikacija objavljenih u to vrijeme bilo vrlo brzo ugašeno. *Istarska je riječ* iz potrebe za snažnim djelovanjem protiv posvemašnje talijanizacije počela izlaziti kao rezultat kompromisa između kršćanske i liberalne struje unutar Pododbora za Istru Političkoga društva Edinost te nastaje združivanjem njihovih glasila – *Pučkoga prijatelja* i *Stare Naše sloge*. *Istarska je riječ* stoga vrlo vrijedan prinos očuvanju hrvatskoga jezika u iznimno osjetljivome razdoblju razvoja hrvatskoga jezika u Istri. Tematski su novine bile raznovrsne; od informativnih dopisa iz različitih istarskih mjesta, pregleda političkih događaja iz zemlje i svijeta do književnih priloga i popularnih razgovora na čakavštini, među kojima su najpoznatiji *Jurina* i *Franina*. U radu se osvrćemo na jezičnu politiku između dvaju svjetskih ratova koja se iz tekstova može iščitati na temelju odnosa talijanske vlasti prema jeziku u školama, administraciji i crkvi te pokušaja da se u potpunosti talijaniziraju osobna imena i prezimena te nazivi mjesta, zbog čega su pojedini tekstovi, ali i čitavi brojevi, bili zaplijenjeni. Na koncu donosimo pregled pravopisnih i jezičnih značajki *Istarske riječi* na morfološkoj, tvorbenoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini koje ćemo usporediti s tadašnjom normom.

Gljučne riječi: XX. stoljeće, Istra, jezik i pravopis, jezična politika, *Istarska riječ*

1. Uvod

U radu se istražuju slovo- i pravopisne i jezične značajke *Istarske riječi*, novina koje su u Istri izlazile od 1923. do 1929. godine. Osobita se pozornost posvećuje tekstovima kojima je temom jezik i iz kojih se može iščitati jezična politika u razdoblju

između svjetskih ratova kada je Istra bila pod Italijom. Političke su prilike u to vrijeme za hrvatski narod bile vrlo nepovoljne za bilo kakvo političko i kulturno djelovanje. Naime, nakon Prvoga svjetskog rata, 1918. godine i raspada Austro-Ugarske Monarhije Istra i kvarnerski otoci nakratko se sjedinjuju s maticom zemljom u okviru tada osnovane Države Slovenaca, Hrvata i Srba, no ubrzo to područje zaposjeda Kraljevina Italija pozivajući se na Londonski ugovor iz 1915. godine. Uslijedit će godine nasilja nad netalijanskim stanovništvom, a Rapalskim ugovorom (12. studenoga 1920.) potpisanim između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije Italija konačno stječe pravo na veći dio Istre s Trstom. (Šetić 2009: 484) O protjerivanju tadašnjih čelnih kulturnih i javnih djelatnika te o cjelokupnoj talijanizaciji političkih, gospodarskih i kulturno-prosvjetnih aktivnosti piše Božo Milanović (1971: 129):

Nakon što je talijanska vojska prvih dana mjeseca studenoga 1918. zaposjela Istru, morali su otići manje-više svi oni koji su se isticali u javnom životu. U srednjoj Istri ostali su na svojim župama uglavnom hrvatski i slovenski svećenici koji su se, iako uz mnoge progone, održali pomoću svoje crkvene organizacije i ugleda svojih biskupa. Bez dvojbe, najteže je bilo otići narodnim vođama i svima onima koji su se borili za političko, kulturno i gospodarsko uzdignuće svojega naroda. Na stotine Istrana odvedeno je u konfinaciju, ponajviše u Sardiniju i na Liparske otoke. Nakon povratka – uglavnom u prosincu 1920 – nije im preostalo drugo nego da odu u susjednu Jugoslaviju. Škole su bile već prvih dana zatvorene ili su postale talijanske. Teškom mukom podignute kulturne i gospodarske ustanove nisu mogle više djelovati – dijelom zato što više nije bilo ljudi koji su ih do tada bili vodili, ali i zbog terora koji se provodio.

U ozračju posvemašnjega gašenja kulturnih institucija (škola, narodnih domova, knjižnica, društava i novina) na hrvatskome i slovenskome jeziku, što je uvelike pripomoglo odnarođivanju domaćega stanovništva, pojava publikacija na hrvatskome jeziku bila je višestruko važna.

1.1. Novine na hrvatskome jeziku dvadesetih godina XX. stoljeća

Nakon talijanske okupacije Istra je više od osam mjeseci ostala bez glasila na hrvatskome jeziku. *Hrvatski je list*, koji je izlazio u Puli od 1915. do 1918., zbog pisanja u *jugoslavenskome duhu* ugašen (Milanović 1973: 521). Talijanski su fašisti nastojali uništiti sve publikacije koje nisu bile u skladu s njihovim režimom ili ih barem držati pod strogom cenzurom te su nerijetko napadali i uništavali tiskare. U takvim je uvjetima s prekidima izlazio *Pučki prijatelj* te potom *Stara Naša sloga* čije će združivanje rezultirati pojavom upravo *Istarske riječi*. Tu su još i kulturno-gospodarski list *Istra*, *Mlada nada*, mjesečnik za koji su rijetki u Istri znali te *Vez*, mjesečni časopis za žene; svi odreda kratkoga vijeka (Milanović 1973: 521). Dekretom od 26. veljače 1928. urednik lista mora biti član fašističkoga novinarskog sindikata. Posljedica se toga vidi već početkom 1929. obustavom svih hrvatskih i slovenskih listova u Italiji. Nakon toga

samo će od 1929. do 1930. izlaziti *Istarski list* pod uredništvom E. Besednjaka sa zabranom objave tekstova političke prirode (Iveša 1971: 152). Uz ove je publikacije važno spomenuti priloge koji se objavljuju u *Pučkome prijatelju*, *Staroj Našoj slogi* i *Istarskoj riječi*, a to su prilog za djecu *Mladi Istranin* te prilozi za gospodarstvo pod nazivom *Razumni gospodar* i *Narodni gospodar* (Iveša 1971: 153).

1.1.1. Istarska riječ

Sva su važna zbivanja između dvaju svjetskih ratova u Istri zapisana u *Istarskoj riječi: hrvatskome tjedniku za pouku, gospodarstvo i politiku istarskog naroda*.¹ Novine su izlazile od 11. siječnja 1923. do 10. siječnja 1929. svakoga četvrtka u večernjim satima u tršćanskoj tiskari *Edinost*, najčešće na četiri stranice.² Odgovorni su urednici bili Ivan Marija Micheluzzi i Ivan Stari, a izdavači dr. Stojan Brajša i Ivan Stari. Uredništvo u prvome broju u članku *Našim ljudima u Istri* (1/23, 1)³ piše o razlozima za pokretanje *Istarske riječi*:

Imali smo dva politička lista: “Staru Našu slogu” i “Pučki prijatelj”. Naš narod ne može u sadašnjim prilikama da uzdržaje oba lista, pa su naši narodni radnici odlučili, da se oba ta lista stope u jedan treći list – u “Istarsku riječ”. ... Narode! Ne obećajemo ti ni zlatnih brda, ni srebrnih dolina! Jedno je na što ćeš do posljednjega našega daha moći da računaš: na našu ljubav. Na dušu i na srce naše.

U svojim je rubrikama *Istarska riječ* izvješćivala o svim važnijim političkim, gospodarskim i kulturnim događajima u svijetu i domovini, donosila je različite savjete vezane za svakodnevni život, tekstove o hrvatskim rodoljubima i njihovim zaslugama, o aktivnostima književnih i kulturnih društava, npr. Matice hrvatske i Hrvatskoga književnog društva Sv. Jeronima, poticala je književno stvaralaštvo za mladež i književnu produkciju, objavljivala je literarne priloge⁴ i pjesme.⁵ Među rubrikama na dijalektu najvažniji su razgovori između *Jurine* i *Franine* koji su dijelom gotovo svakoga broja, dok se *Luce* i *Mare* prvi put pojavljuju u broju 15 iz 1923., a potom izlaze povremeno, kao i razgovori s *Ninettom* te tekstovi koje potpisuje *Prikodražan*. Reklame i oglasi⁶ sastavni su dio novina od početka njihova izlaženja, a nerijetko sadrže i pozive na pretpla-

¹ Novine su dostupne na stranici <http://www.ino.com.hr/>. Od ukupno 317 brojeva nedostaje ih šest: 18 i 19 iz 1923., 30 iz 1924., 6 iz 1926., 10 iz 1927. i 28 iz 1928. Broj 13 iz 1923. tehnički ne postoji, ali vjerojatno je riječ o zatipku jer postoje dva različita broja 12, s različitim datumima.

² Nekoliko je brojeva koji imaju 2, 6 i 8 stranica, a broj 55 iz 1924. 12 stranica.

³ Navođenje iz glasila obilježavat će se na sljedeći način: broj novina / godina izdanja, stranica.

⁴ Među prilogima su djela Rikarda Katalinića Jeretova, Vladimira Nazora, Viktora Cara Emina, Silvija Strahimira Kranjčevića, Ernesta Radetića i dr.

⁵ Prva pjesma pod nazivom *Zima* pojavljuje se u broju 2 iz 1923. godine.

⁶ Prva reklama za kupnju koledara *Jurina* i *Franina* pojavljuje se u prvome broju, a česte su one koje reklamiraju farmaceutske proizvode. U oglasima se najčešće prodaju kuće, grede i daske, strojevi za šivanje, pletenje i vezenje.

tu i distribuciju novina, najčešće u obliku jedne rečenice, npr. *Jesi li obnovio pretplatu!* ili Širite „Istarsku Riječ“ te osmrtnice⁷ i nekrologe.

Istarska se riječ rado čitala, bila je poveznicom Istre sa svijetom, dopirala je do kuća brojnih Hrvata koji su zbog neimaštine morali napustiti domovinu ili su, pak, bili protjerani. Također, neredovito je stizala i u mnoga istarska sela, o čemu svjedoči i dopis iz Svetvinčenta (14/27, 4):

Dan Svetog Josipa bio je za nas veoma radostan. A kako i ne bi bio! Promislite! Uz lijepo vrijeme donio nam je Bog i „Istarsku Riječ“. To za nas znači vrlo mnogo. Morate naime znati, da je nismo već 4 mjeseca redovitim putem svi primili. Broj 11. koji nam je došao toga dana s takvim smo zadovoljstvom otvorili i čitali ... „Istarska riječ“ je naša i mi želimo da nam u naše domove dolazi, jer je volimo i voliti ćemo (!) je. Ona nam je jedini savjetnik i utjeha u nevolji.

Istarska je riječ bila važna u iznimno teškome razdoblju za istarski narod i unatoč brojnim cenzurama uspjela je donijeti domaću riječ u Istru, čime je pridonijela očuvanju hrvatskoga jezika te širenju pismenosti.

1.1.2. Jezična politika u Istarskoj riječi i briga o jeziku

Tekstovi iz *Istarske riječi* o ubrzanoj i posvemašnjoj talijanizaciji toponima i antroponima, zatvaranju i deportiranju javnih djelatnika, intelektualaca i svećenika, zabrani hrvatskoga i slovenskoga jezika u administraciji i crkvama, zabrani publikacija, zatvaranju hrvatskih i slovenskih škola svjedoče o jezičnoj politici toga vremena čiji je glavni cilj bio zatrti svijest o nacionalnome i kulturnome identitetu istarskih Hrvata i istarskih Slovenaca.

Briga zbog zanemarivanja hrvatskoga jezika i javna osuda takvih radnji može se iščitati iz mnogih tekstova u *Istarskoj riječi*, iako su takve teme nakon tzv. *dekreta o štampi* sve rjeđe, a zabrane i zapljene novina te opomene i prijetnje uredniku sve češće zbog, kako kažu, prisutnih „tendencijoznih elemenata i tumačenja o internacionalnoj situaciji“ (19/27, 1), „tendencijozno izraženog oplakivanja prošlosti“ (30/27, 1) ili jer „su kadri da uzbune duhove uz opasnost javnog reda“ (26/27, 1) te „sadrže pretjerano uzbuđujuće i pesimistične vijesti i opise gospodarskog stanja“ (36/27, 1). Ipak, do 1927. hrabro se objavljuju takvi tekstovi, primjerice iz Medulina javljaju „da je materinjski jezik odasvud izagnan, istisnut“ (2/26, 2), a iz Rovinjskoga Sela (2/26, 2):

Kod nas vlada takva tišina, kakva može da bude samo u grobu. O politici nitko ne smije ni da pisne. Sve je disciplinivano. Pa ipak smo ostali ono, što smo i prije bili – Jugoslaveni. Rijetki su oni, koji su se otudjili svojem rodu i jeziku. Takvi ćemo ostati i ubuduće ... Hrvatske škole, kako znate, više nemamo. Ali zato imamo italijansku.

⁷ Prva je osmrtnica zabilježena u broju 23 iz 1923.

Svjesni ozbiljnosti situacije i posljedica koje ona nosi, apeliraju na poduku djece na *srpsko-hrvatskom* izravno se obraćajući prije svega roditeljima, a potom i svima koji bi im u tome mogli pomoći (7/26, 1):

Oci, majke, braćo, prijatelji i znanci! Djeca vas mole, da im pokažete, kako se srpsko-hrvatski čitaju i pišu slova. Svi vi, koji to umijete, pročitajte s njima svaki dan po koje štivo, i protumačite im ga, kako sami najbolje znate. Djeca vas mole!

Tom se temom bave i članci: *Pazite roditelji!* (43/24, 1) i *Roditeljima školske djece* (43/24, 4; 36/25, 1), a u tekstu *Našim majkama i očevima!* (42/24, 1) mole roditelje da pismenim putem traže “dodatne sate na materinskom jeziku”.

Talijanizacija toponima i antroponima na anektiranome jadranskom području započinje već 1919. godine (Parovel 1993: 19), a zakonskim dekretom pod brojem 800 od 29. ožujka 1923. ona se i izvršava jer na snagu stupa odluka o promjeni hrvatskih i slovenskih naziva mjesta u talijansku inačicu, što će se kasnije primijeniti i na hrvatska i slovenska krsna imena (Mezulić i Jelić 2005: 23) te na prezimena. Sve je te nasilne promjene pratila i *Istarska riječ*, često iznoseći negativan stav spram vlasti. Primjerice iz članka *Bez naslova i bez komentara* (18/26, 4) saznajemo da su vlasti Ivanu Pavletiću iz Barata zabranile da svojoj kćeri nadjene krsno ime Milka jer slavenska krsna imena nisu bila dopuštena u Italiji. Također, u članku *Imena, koja vrijedjaju nacionalni (!) red* (18/28, 1) traži se promjena imena općinara iz općine Fordinova, primjerice Anarhija Bertini u Irena Bertini ili Lenin Onniboli u Gaetano Onniboli, Engel Volta u Vittorio Volta. O toponimu Split raspravlja se u članku *Spalato – Split* (23/23, 1), a težnju za očuvanjem domaćih imena jasno pokazuju i u članku *Čuvajmo stara imena* (8/25, 3).

Tekstom *Ne dirajte u naša prezimena!* (45/23, 4) i njemu sličnima najavljuju se promjene koje će zahvatiti prezimena slavenskoga podrijetla, a od 1927. objavljuju se bez ikakvih popratnih komentara zakoni i odluke koji zahtijevaju izmjene prezimena, objašnjavaju se načini na koje će se to učiniti te se javno objavljuju kazne za one koji se toga ne budu pridržavali. Od 15. do 39. broja iz 1928. godine u rubrici *Promijena (!) prezimena* abecednim se redom donose liste s promjenom prezimena u talijanski oblik. Ipak, možemo primijetiti da su se ljudi tomu odupirali jer se u nekim člancima prezimena i dalje pišu domaćom inačicom. Mnogi su o ovim promjenama saznali upravo iz *Istarske riječi* pa se primjerice u Svetvinčentu pitaju što će biti s njihovim prezimenima „jer mi znamo da su u našem kraju jedino naša prezimena. Kod nas smo svi Štokovići, Bilići, Petrovići itd. A znamo, da su nam ta prezimena nosili još u davnoj starini naši djedovi“ (19/27, 2).

Tekstovima *O potalijančivanju škola* (34/23, 1), *Italijanizovanje naših škola* (39/23, 1), *Uništenje naših škola* (44/23, 1), *Strašna statistika o našem školstvu u Istri* (45/23, 1), *I opet hajka na naše učitelje* (24/24, 1), *I učiteljska škola u Zadru na umoru* (39/24, 1), *Što je s hrvatskim knjigama u našim školama* (7/25, 4) i *Školsko pitanje i naši škol-*

ski zakoni (19/25, 1) od početka se želi ukazati na nepovoljno stanje u školstvu. Također, saznajemo da već 1926. godine nema nijedne „srpsko-hrvatske i slovenačke škole“ u Istri te da više nije dozvoljeno ni učenje materinskoga jezika u izvanškolsko vrijeme (8/26, 1; 9/26, 1). O tome se „uspjehu“ pohvalio upravo i sam ministar prosvjete Fedele (23/27, 1):

djelovanje za učvršćivanje talijanstva u Poadižju i Julijskoj Krajini nalazi se u najljepšem razvoju. Nema više ni njemačkih ni slavenskih škola. U svim srednjim školama u novim krajevima se podučava isključivo u talijanskom jeziku. Njemački, slovenski i hrvatski podučava se u nekim srednjim školama samo kao tuđi jezik.

Slavenski su jezici bili zabranjeni i u crkvi, što se vidi iz teksta: *Proganjanje našeg jezika u crkvi* (12b/23, 1), stara domaća pjesma *U sej vrime godišta* (3/28, 4) i druge domaće božićne pjesme (1/27, 3) više se nisu smjele pjevati, a natpis *Križni put* napisan na našem jeziku netko je namjerno zamazao nečime da se ne vidi (4/28, 4). Svećenici zbog takvih članaka nisu voljeli *Istarsku riječ* i nagovarali su domaće stanovništvo da to ne čita, a gdje god bi mogli, spalili bi sve hrvatske knjige (24/26, 1).

Jezik je iz različitih kutova temom i brojnih drugih članaka: *Gradišćanski Hrvati* (1/23, 2), *O svjetskom jeziku* (28/23, 2), † *Dr. Vatroslav Jagić* (32/23, 1), *La "Gazzetta Ufficiale"* (44/23, 1), *Kojim se jezicima najviše u svijetu govori?* (18/24, 6), *Tri gradića našega jezika u dolnoj Italiji (Molise)* (4/25, 1), *Jezik i narečje* (36/25, 4), a velik dio njih odnosi se na glagoljicu i staroslavenski jezik: *Sveta slavenska braća Ćiril i Metod* (26/23, 1; 26/23, 2), *Glagolske listine u istarskoj prošlosti* (4/24, 1), *Sv. Ćiril i Metod* (32/24, 2; 32/24, 3; 33/24, 2; 27/25, 1; 28/25, 1), *Za glagolicu* (34/25, 1), *Jedanaesta stoljetnica rođenja Sv. Ćirila* (19/27, 2). Također, rado se prisjećaju i publikacija koje su bile presudne za razvoj hrvatskoga narodnoga preporoda u Istri, posebice *Naše sloge*, prvih novina u Istri na hrvatskome jeziku te iz nje preuzimaju tekstove, primjerice *Glasovi prošlosti* (1/24, 1), ali i uspoređuju je s *Istarskom riječi* (1/25, 1).

2. Jezično-pravopisna analiza Istarske riječi

Analizom tekstova iz *Istarske riječi* na slovopisnoj, pravopisnoj, morfološkoj, tvorbenoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini prikazat će se jezično-pravopisno stanje u tjedniku te će ga se usporediti s onodobnom normom i preporukama.

Prema podjeli XX. stoljeća na pet razdoblja (Samardžija 1995) istraživani je tjednik izlazio u prvome dijelu drugoga razdoblja, onome između 1918. i travnja 1941. Dvočlani naziv, hrvatski ili srpski jezik, vidljiv je u nazivima normativnih priručnika, primjerice u *Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika* Dragutina Boranića. U *Istarskoj je riječi* potvrđen naziv srpsko-hrvatski jezik (21/23, 4; 2/24, 2). Od gramatika su za to razdoblje najznačajnije: Mareticeva, s više manjih i školskih izdanja, ali temeljenih na

onome iz 1899. i Florschützova, čije je prvo izdanje izišlo 1905. U uporabi su bili i Divkovići *Oblici i sintaksa hrvatskoga jezika* još iz 1887., ali usklađeni s maretićevskom normom (Ham 2006: 164). Spomenut ćemo i Rešetarovu *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache* iz 1916. i 1922., u kojoj se autor poziva na Maretića, ali često daje i svoja rješenja (Ham 2006: 172). Temeljno leksikografsko djelo na koje se jezikoslovci toga vremena, ponajviše Maretić, oslanjaju jest Broz-Ivekovićev *Rječnik hrvatskoga jezika* iz 1901. Godine 1924. Maretić u Zagrebu objavljuje i *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, „posljednje savjetodavno djelo vukovskoga tipa“ (Bičanić i sur. 2013: 95). Zanimljivo je i to da „Maretić priznaje razlike između srpskoga i hrvatskoga, premda jezike navodi pod navodnicima, dosljedno izbjegavajući imenovanje“ (Peti-Stantić i Langston 2013: 182).

2.1. Slovopis

Suvremeni je hrvatski slovopisni sustav, nakon Gajevih prijedloga i promjena, usustavljen od Broza (1892: 1). Primjeri, međutim, pokazuju da se pisanje grafema *đ* još uvijek nije uvriježilo te ga nalazimo kao dvoslov *dj* ili *gj*. Primjeri su za *dj* sljedeći: *gradjanstvo* (1/23, 2), *između* (5/23, 1; 3/28, 2; 15/28, 1; 1/29, 1), *Madjari* (8/23, 4), *djaci* (27/23, 4), *rdja* (38/23, 3), *groždje* (46/23, 4), *oruđe* (48/23, 3), *pomladjivanje* (4/24, 3), *pohadjati* (12/24, 3), *djavao* (39/24, 4), *kradja* (53/24, 4), *prehladjen* (52/25, 6), *dodje* (19/26, 2), *predvidja* (48/26, 4), *novorodjenče* (1/27, 2), *ladje* (12/28, 1), *medjunarodni* (30/28, 1), *rođendan* (46/28, 3), *madjarski* (1/29, 2), *Madjari* (2/29, 1). Pisanje je dvoslova *gj* potvrđeno u primjerima: *angjela* (3/23, 2), *angjeo* (50/23, 1; 8/24, 4), *evangjelje* (50/23, 2; 28/25, 1; 19/26, 2), *evangjelja* (2/24, 4), *rgjava* (17/24, 1), *evangjelju* (9/25, 1), *u magjarskim* (42/27, 3), *magjarska* (42/27, 3).

U *Istarskoj je riječi* specifična i pojava ćirilice, uglavnom u čestitkama čitateljima pravoslavne vjere za novogodišnje i druge blagdane (1/24, 4; 2/24, 3; 21/24, 4; 2/25, 4; 43/25, 3; 15/25, 1; 17/26, 4).

2.2. Pravopisna razina

Dvadesetih godina XX. stoljeća nakon Broz-Boranićevih izdanja počinje razdoblje Boranićeva pravopisa, koje će se održati do pedesetih godina. Budući da je riječ o istoj koncepciji, pojam *Broz-Boranićeve pravopisne norme* zasigurno je opravdan (Badurina 2017: 253). U vrijeme izlaženja *Istarske riječi* tiskana su tri izdanja Boranićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika*: 1923. drugo, nepromijenjeno izdanje, 1926. treće i 1928. četvrto izdanje.

Iako još od Broza prevladava fonološko pravopisno načelo, i tridesetak se godina poslije mogu pronaći ostatci morfonološke pravopisne prakse: *odkad* (2/23, 2; 6/23, 1), *Predprošle* (2/23, 4), *Gubca* (6/23, 1), *služkinje* (37/23, 4), *občine* (41/23, 1), *selitbe* (11/24, 2), *Predplatnik* (35/24, 2), *Odpust* (38/24, 4), *mnoštva* (21/26, 1), *izseliti* (6/27,

2), *besplatno* (14/27, 2; 18/27, 2; 23/28, 3), u *obsegu* (16/27, 1), *zagrebčani* (!) (18/27, 2), *naručbe* (42/27, 3; 45/27, 4), *radostno* (49/27, 3). U skladu je s time i pisanje dentalnih okluziva *d* i *t* ispred afrikata: *inorodci* (1/23, 1), *želudčane* (40/23, 3), *bitci* (5/24, 4; 20/27, 2), *podlistku* (34/24, 4), *redci* (9/25, 1), *ostatci* (9/25, 3; 36/28, 1; 44/28, 3), *trenucima* (15/25, 1), *Naputci* (30/25, 4), *podatci* (33/25, 4; 15/28, 2), *Iz Brgudca* (43/25, 2), *Predci* (50/25, 4), *dohodci* (11/27, 3; 7/28, 1), *dodatci* (42/27, 1), *izdatci* (30/28, 1). Ipak, ima i primjera u kojima se oni izostavljaju: *oca* (31/23, 1), u *trenucima* (3/24, 1; 3/26, 2), *sveca* (36/23, 2), *suci* (51/23, 1), u *Mlecima* (22/24, 4), o *svecima* (28/24, 6), *podaci* (46/24, 4), iz *Brguca* (12/25, 2), *užici* (48/25, 1), *ostaci* (23/26, 1), *oprosni* (20/27, 2), o *gubicima* (38/28, 3).

Interpunkcijsko načelo koje prevladava jest ono gramatičko, a lako se može utvrditi po velikome broju zareza jer dijeli složenu rečenicu na njezine sastavnice (Badurina 2017: 33). Primjeri su sljedeći: *Ali rascijepljeni nismo, jer ne idemo svaki svojim putem, jer u skupnim pitanjima nas veže Narodom Vijeće i ideja, da smo jedno i nerazdijeljivo* (1/23, 1). / *Danas svi znamo, da je i pristojnije i zdravije, da se jelo jede viličom* (40/23, 4). / *A najgore je to, što oni zaista misle, da se to može postići* (42/25, 1). / *Mi smo pripravnici, da poradimo sve, da dodje do jedinstva i sloge, jer je to naš program, jer mi dosljedno na tome radimo, pa nismo uopće unašali u narod strančarstvo* (11/26, 1) / *kakav je bio sklopljen u Rimu, pa bi bio zato, da se sklopi novi ugovor, koji bi se posebno bavio svim pitanjima, koji dolaze u obzir u međusobnim odnošajima* (1/29, 1).

Niječni oblik prezenta glagola *htjeti*, slijedeći Broz-Boranićevu normu (Broz 1892: 97; Boranić 1923: 47; 1928: 53), piše se odvojeno: *ne ćemo* (1/23, 1; 36/23, 4; 11/25, 3; 21/25, 3; 11/26, 1; 16/27, 3; 20/27, 1; 46/28, 3), *ne će* (2/23, 1; 23/23, 1; 3/24, 1; 35/24, 1; 8/25, 4; 41/25, 1; 13/27, 3; 42/27, 1; 7/28, 3; 18/28, 1; 47/28, 1; 1/29, 1; 1/29, 5), *ne ću* (18/24, 3; 23/26, 3), *ne ćeš* (21/24, 3). U dvama smo primjerima pronašli sastavljeno pisanje: *neće da znadu* (6/27, 2), *neće naručiti* (42/27, 3). Iako se negacija svih glagola piše *odjelito od glagola* (Boranić 1923: 47; 1928: 53), u nekoliko smo primjera pronašli sastavljeno pisanje: *nemisli* (15/23, 1), *nezna* (55/24, 8; 13/28, 4; 20/27, 2), *neznamo* (11/27, 3), *nemožete* (48/27, 2), *Nemožemo* (15/28, 3), *Neznamo* (21/28, 4), *nesmiju* (1/29, 2).

U tekstovima *Istarske riječi* uočili smo i različite načine pisanja složenica čije su sastavnice vezane osnove. Potvrđeni su primjeri pisanja složenica: *kinematografska predstava* (2/24, 3), *radiotelegrafije* (4/24, 4), *radiotelegrafski* (22/27, 4), *aeronautike* (40/27, 3), *aeronautička liga* (3/28, 1), *pad jednog hidroplana* (17/28, 2), *aeronautika* (18/28, 1), zatim polusložnica: *Auto-kuća* (47/23, 4) i na kraju kao dvije riječi, dakle nesastavljeno pisanje: *radio fotografija* (4/24, 4), *radio aparati* (19/27, 3). Broz-Boranićeva pravopisna djela nisu još uvrstila ovu pravopisnu problematiku u svoja pravila pa su nedosljednosti u praksi očekivane.

2.3. Morfološka razina

Tuđe su riječi, osobito vlastita imena i toponimi, zanimljive na pravopisnoj razini zbog načina i stupnja prilagodbe, ali njihovom se sklonidbom otvaraju i neke morfološke nedoumice, koje se uglavnom javljaju kod onih primjera koji su u naš jezični sustav ušli bez prilagodbe i sadrže neke strane grafeme, što ukazuje na „slojevitost suodnosa gramatičke norme s pravopisom“ (Čužić 2015: 167). Istraživani nam korpus nudi nekoliko modela. Prvi je onaj u kojem se riječima dodaje spojnica i nastavak: *Mussolini-a* (1/23, 1; 46/25, 2; 1/26, 3), *Albanese-a* (15/23, 1), *Giannoni-a* (15/23, 1), *Mateotti-a* (30/24, 2), *France-a* (47/24, 1), u *Chile-u* (5/25, 3), *De Franceschi-u* (19/28, 2), *Nobile-a* (22/28, 1), *Gentile-ova* (20/26, 4), *Palacky-a* (22/26, 3), *Del Prete-a* (36/28, 1). Slijede primjeri kod kojih se nastavci dodaju bez spojnice, iako su pisani izvorno (ili njima slično): u *New Yorku* (12/23, 4), u *Washingtonu* (33/23, 4), u *Philadelphiji* (33/23, 4), o *Mazziniju* (35/23, 4), u *New-Yorku* (48/23, 4), iz *New-Yorka* (14/24, 4), *Newyorškom* (16/25, 4), u *Newyorku* (36/25, 4), između *Paraguaya* (1/29, 2), *glas Rossinija* (23/27, 1), iz *pera Arnalda Mussolinija* (42/27, 2), između *Chamberlaina* (42/27, 2), *profesora Corrada Ginija* (2/29, 1), *Carducciju* (25/28, 1), *Leonarda Bistolfija* (25/28, 1), *pred new-yorško pučanstvo* (20/27, 2), *newyorškog načelnika* (18/28, 1). Rjeđe se pojavljuju grafijski prilagođeni primjeri i egzoni, što olakšava sklonidbu: u *Napulju* (1/23, 4), u *Turinu* (1/23, 4), na *Tokijskom zalivu* (35/23, 1), *Ajfelov toranj* (48/23, 4), u *Njujorku* (33/24, 4), u *Ženevi* (40/24, 3; 38/28, 1), iz *Vašingtona* (19/25, 4), iz *Monfalkona* (1/29, 2) te nekoliko primjera stranih naziva bez deklinacije: *Iz Rio de Janeiro* (1/29, 2), u *Rio de Janeiro* (1/29, 2), *Smrt kardinala Tacci* (27/28, 1).

U tekstovima *Istarske riječi* nalaze se brojne potvrde danas rjedih, starih oblika glagola *dati*, *imati* i *znati*: *imade* (3/23, 2; 14/23, 3; 2/24, 4; 41/24, 3; 1/26, 1; 13/28, 4; 19/26, 1; 1/29, 3), *znade* (3/23, 4; 24/23, 1; 1/29, 1), *znademo* (12/25, 1), *imadu* (1/29, 1), *dade* (50/28, 2; 32/29, 1), *Znadem* (2/29, 1), *znadu* (3/28, 3; 19/28, 1), *imademo* (21/28, 3), *dadu* (5/27, 3; 48/28, 4), *se dade* (25/27, 2). Iako je već Maretić (1899: 268) smatrao da je *d* sačuvano jedino u 3. licu, dvojaki su oblici ovih glagola kod Florschütza (1905: 134) označeni kao istovrijedni.

2.4. Sintaktička razina

Na sintaktičkoj se razini u *Istarskoj riječi* često pojavljuje konstrukcija *da s prezentom* na mjestu infinitiva: *moramo da se borimo* (1/23, 4), *hoće da se revanšuje* (20/23, 2), *hoće da ubije* (27/24, 4), *mora da drži* (51/24, 1), *treba da radi i da živi* (19/25, 1), *hoće da se ženi* (37/25, 4), *je htio da podvrgne slabijega* (1/26, 1), *može da postane* (21/26, 1), *treba da si utuvi u glavu* (4/27, 1), *hoće da napravi* (20/27, 1), *ima da provede* (12/28, 1), *Mora da odgovara* (25/28, 2), *je uspio da sastavi* (1/29, 1), *nije imao vremena da radi* (2/29, 1). Maretić u *Jezičnome savjetniku* piše da ta konstrukcija nije pogrešna iza nekih glagola, ali smatra i „da je pretjerano samo tako pisati i tako zatirati u književnom jeziku infinitiv, koji se u velikom dijelu naroda veoma dobro drži“ (1924: 12).

Sintaktička je karakteristika korpusa i slavenski genitiv koji se u istarskoj periodici XIX. i XX. stoljeća često upotrebljava,⁸ a danas je obilježje biranijega stila: *Zveza nije pustila s vida ni novog poreza za vino* (16/23, 1), *Ne dajmo djece!* (50/23, 1), *da ne mijenjaju ni dlake, a dakako ni čudi* (3/26, 1), *nije htio da poduzme niti jednog koraka* (3/26, 2), *Ali ne slušaj pljeska* (20/27, 1), *nije trpio svoje žene* (29/27, 2).

2.5. Tvorbena razina

Na tvorbenoj razini uočavaju se kolebanja vezana za prefiks *van-/izvan-*. Maretić je (1924: 172), pozivajući se na Daničića, preporučio oblik *izvanredan* jer je potonji „više u običaju“. U našem korpusu pretežu primjeri s *van-*: *vanredno* (2/23, 3; 48/23, 4; 4/24, 4; 33/24, 1; 2/25, 4; 36/25, 4; 25/28, 1; 50/28, 3; 2/29, 1), *vanredan* (48/23, 1; 25/28, 3), iako su osvjedočeni i primjeri s *izvan-*: *izvanredna* (49/23, 1), *izvanredno* (36/27, 1).

Sufiks se *-n(a)t* pojavljuje s proširkom: *dokumenat* (30/23, 1), *koncerat* (23/24, 2), *paralamenat* (6/28, 1; 28/27, 1; 46/27, 1; 19/28, 1; 30/28, 1; 1/29, 1; 2/29, 1), *momenat* (6/28, 2; 2/29, 1; 33/28, 1), *incidenat* (30/28, 1), *sakramenat* (25/1927, 2), ali i bez njega: *parlament* (27/28, 1; 46/28, 4; 48/28, 1). Normativni se priručnici time nisu posebno bavili, a Maretić dopušta dvojnosti pa primjerice piše *temperamen(a)t* ili *dokumen(a)t* (1924: XIV, 198).

Za imenice koje znače vršitelja radnje pronašli smo sufikse *-oc*: *važan činioč* (41/27, 1), *-lac*: *poznavalac* (48/23, 1) i *-telj*: *čitateljima* (50/23, 6; 55/24, 11). Maretić prednost daje sufiksu *-lac* (osim u genitivu množine) i smatra da su riječi s *-oc* provincijalizmi (1924: 195), dok za riječi sa sufiksom *-telj* kaže da ih u narodnome jeziku ima samo nekoliko te da su one u jezik ušle iz crkve (1899: 344).

Svoj sud o sufiksu *-ioni* Maretić daje u svojem *Jezičnome savjetniku* iz 1924. gdje objašnjava da je to „nastavak pridjeva izvedenih od imenica na *-ija*, koje su lat. podrijetla, na pr. agitacioni (...) od: agitacija (...) Pravilno bi bilo na pr. revolucionjni ili revolucionjski, ali nitko tako ne govori i ne piše. Nastavak je *-ioni* uzet iz rus. jezika“ (1924: 194). U našem se korpusu pojavljuje samo sufiks *-ioni*: *u opozicionalnim redovima* (52/24, 3), *verifikacioni* (12/25, 3).

2.6. Leksička razina

Na leksičkoj se razini mogu uočiti osobitosti vezane za: vremensku raslojenost lek-sika, nazive za mjesece, kolebanja u uporabi pojedinih leksema i frazeme.

Istarska riječ, gledano iz današnje perspektive, obiluje arhaizmima: *proti* (1/23, 1; 26/23, 2; 45/23, 4; 51/23, 4; 31/24, 4), *princesinja* (6/23, 4), *skrižaljka* (24/23, 3), *dočim* (33/23, 3), *cesar* (48/23, 1), *počam* (38/24, 1), *princese* (38/25, 4), *ujedared* (9/26, 2),

⁸ Slavenski se genitiv često pojavljuje primjerice u *Našoj slogi* (1870. – 1915.) i *Hrvatskome glasu* (1947. – 1955.).

koledar (42/27, 3), *svim penzionircima* (42/27, 4), *tvori sadržinu* (43/27, 3). Zanimljivo je da je već Maretić (1899: 685) *dočim* smatrao nepotrebnim arhaizmom te je kao zamjenu predlagao *dok*.

U *Istarskoj se riječi* često navode datumi i upravo je pristup nazivima za mjesece zanimljiv za leksičku analizu. Po brojnosti pretežu nazivi čija je osnova latinska: *1. jula* (2/23, 4), *24. maja* (20/23, 1), *od augusta* (27/23, 3), *30. junija* (10/24, 4), *u martu* (23/24, 1), *2. aprila* (15/25, 6), *U novembru* (30/25, 1), *1. oktobra* (40/27, 3), *u mjesecu maju* (3/28, 2), *u februaru* (15/28, 2), *19. decembra* (2/29, 1). Ima i nekoliko potvrda s hrvatskom osnovom: *veljača* (16/23, 4), *u kolovozu* (17/23, 2), *28. srpnja* (29/23, 3). Maretić (1924: 40) se ove problematike dotiče kod naziva *juni*, za koji smatra da je iz njemačkoga jezika te predlaže bolji oblik: *jun* ili *junij*, što je potvrđeno u korpusu.

U *Istarskoj se riječi* kolebljiva i uporaba leksema *tok* i *tijek*, koja se i danas javlja u jezičnim savjetnicima kao nedoumica. Ipak, preteže lik *tok*: *tokom godine* (31/24, 4), *tokom oktobra* (39/24, 4), *tok svih onih događaja* (14/25, 1), *u punom toku* (29/25, 1), *normalan tok* (35/25, 1), *tokom pet godina* (23/27, 3), iako imamo i primjer *Tijekom ovoga mjeseca* (48/23, 3). Maretić (1924: 153, 154) smatra da *tijek* ne valja, a „tekot prošle godine“ je netočno pa predlaže *tečaj*, primjerice „tečaj rata“, ali nikako „tečajem čitave zime“; u tom je slučaju ispravno „čitave zime“.

Zanimljiva je i pojavnost danas neuobičajenoga i rjeđega lika odnosnoga pridjeva izvedenoga od vlastite imenice *Pula* (Zoričić 2004: 266): *puljski* (42/23, 1; 1/29, 4; 40/27, 3; 30/28, 3), *puljske* (12b/23, 2; 1/29, 5; 8/27, 3; 5/28, 2), *puljskog* (48/23, 4); *puljska* (1/28, 2; 15/28, 2), *puljskim* (1/28, 2; 19/27, 2), *puljskoj* (5/27, 2; 9/28, 2).

Odlika su leksika ovih novina i frazemi, koji pridonose ljepšem i ekspresivnijem izričaju: *koju ćemo odsele čuvati kao zjenicu oka svoga* (1/23, 1), *bila je oduvijek trn u oku* (2/23, 2), *da bace Evropi prah u oči* (36/23, 1), *već se nabacuje blatom na najodličnije osobe našega klera* (3/26, 1), *i ako nam sve ne ide baš po loju* (16/27, 4).

U novinama ima tekstova na talijanskome jeziku, ali i na slovenskome, uglavnom u rubrici *Dopisi*, gdje je bilo i podosta tekstova pisanih nestandardnim idiomima.

3. Zaključak

Istarska se riječ kao tjednik tiskala u tršćanskoj tiskari Edinost od 1923. do 1929. godine. Istra je tada bila dijelom Kraljevine Italije koja je svim silama istarskim Hrvatima i istarskim Slovencima pokušavala uništiti svijest o podrijetlu te izbrisati nacionalni i kulturni identitet. Jedna od mjera za uspješno provođenje posvemašnje talijanizacije bila je i zabrana uporabe materinskoga jezika u školama, crkvama, uredima i na svim javnim mjestima te u medijima. Ipak, *Istarska se riječ* u svojim redcima uspješno, dakako uz brojne cenzure, odolijevala nasilnoj talijanizaciji i objavljivala je tekstove na hrvatskome jeziku. Jezično-pravopisna analiza pokazala je da su novine bez obzira na iznimno teške društveno-političke prilike i još uvijek prisutne slovopisne, pravopisne,

morfološke, tvorbene i leksičke dvojbe većim dijelom pratile tijek razvoja hrvatskoga jezika, opirući se tako nametnutoj talijanizaciji. *Istarska je riječ*, stoga, vrijedan prinos boljem poznavanju jezične politike u Istri između dvaju svjetskih ratova te važan čimbenik u učvršćenju hrvatskoga jezičnoga standarda u Istri.

Izvori

Istarska riječ (1923. – 1929.), 311 brojeva

Literatura

- Badurina, Lada. 2017. *Pravopisne studije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bičanić, Ante i sur. 2013. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Zagreb: Croatica.
- Broz, Ivan. 1892. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.
- Broz, Ivan. 1911. *Hrvatski pravopis*. Peto izdanje. [prir. Boranić, Dragutin]. Zagreb: Trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade.
- Boranić, Dragutin. 1923. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Naklada „Ćirilo-metodske nakladne knjižare d. d.“.
- Boranić, Dragutin. 1928. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Izdanje i naklada društva hrvatskih srednjoškolskih profesora.
- Čužić, Tomislav. 2015. *Pravopisna norma*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Florschütz, Josip. 1905. *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Zagreb: Tiskom i nakladom kralj. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.
- Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Iveša, Ante. 1971. Tršćanska hrvatska štampa između dva rata. U: *Pazinski memorijal 1970* [ur. Jeličić, Matej]. Pazin: Katedra Čakavskog sabora za noviju povijest istarskih Hrvata, 149–162.
- Maretić, Tomo. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- Maretić, Tomo. 1924. *Jezični savjetnik*. Zagreb: Na prodaju u knjižarnici Jugoslavenske akademije L. Hartmana (S. Kugli).
- Mezulić, Hrvoje; Jelić, Roman. 2005. *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji: 1918.–1943.: Nasilno potalijančivanje prezimena, imena i mjesta*. Zagreb: Dom i svijet.
- Milanović, Božo. 1971. Tršćanska hrvatska štampa između dva rata s osvrtom na Istru. U: *Pazinski memorijal 1970* [ur. Jeličić, Matej]. Pazin: Katedra Čakavskog sabora za noviju povijest istarskih Hrvata, 129–147.

- Milanović, Božo. 1973. *Hrvatski narodni preporod u Istri: Knjiga druga (1883–1947)*. Pazin: Istarsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda.
- Parovel, Paolo. 1993. *Izbrisani identitet: Nasilno potalijančivanje prezimena, imena i toponima u „Julijskoj Krajini“, od 1919. do 1945., sa spiskovima iz Tršćanske, Goričke i Istarske pokrajine, te prvih 5 300 dekreta*. Pazin – Poreč – Pula: Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“ Pazin – Matica Hrvatska (Ogranak Pazin) – Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika.
- Peti-Stantić, Anita; Langston, Keith. 2013. *Hrvatsko jezično pitanje danas. Identiteti i ideologije*. Zagreb: Srednja Europa.
- Samardžija, Marko. 1995. *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika. Udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šetić, Nevio. 2009. Politička aktivnost istarskih Hrvata okupljenih oko lista Istarska riječ u Trstu 1923. – 1929., Časopis za suvremenu povijest, 41 (2), 483–498.
- Zoričić, Ivan. 2004. *Tragom jezičnih nedoumica*. Pula: ZN „Žakan Juri“.

The language and orthography in the Istarska riječ

The *Istarska riječ* (Istrian word), the weekly newspaper for the education, economy and politics of the Istrian people was published in Trieste from 1923 to 1929. Istrian Croats had already had Croatian language newspapers before: the *Naša sloga* (Trieste and Pula, 1870–1915) and the *Hrvatski list* (Pula, 1918), but in the period of Italian occupation (1918–1920) and after the annexation to Italy (1920 and later) publication of political journals in Croatian was banned. The Istrian Croats gathered in the *Političko društvo za Istru* (Political Association for Istria) in Trieste, motivated by the behaviour of Italian occupying forces trying to eliminate anything Croatian, and in need of a coordinated campaign, decided to start a Croatian language newspaper similar to the *Pučki prijatelj* and *Stara naša sloga*, which had been published in the post-war times. The *Istarska riječ* is therefore a very valuable contribution to the preservation of the Croatian language in Istria in the time when it was in great danger. The newspaper addressed a range of topics, from informative reports from various parts of Istria, comments on political events in the world, to popular dialogues in the local dialect entitled *Jurina i Franina*. Its texts often addressed the attitudes of the Italian authorities to the language in schools, at the court of law, in administration, church, and to the Italianisation of personal names and toponyms, which led to the confiscation of certain texts or even of entire issues. This paper is based on an analysis of orthographic and linguistic features, starting with the orthography, through morphology and syntax, to the level of lexicon, which will then be compared with the then already prescribed rules. At the end, the topics will be illustrated that deal with the language and thus point to the important popularising role of the newspaper in an exceptionally sensitive period of the development of the Croatian language in Istria.

Keywords: 20th Century, Istria, language and orthography, language policy, *Istarska riječ*

